

Данные номинации отражают конкретные, реальные географические образы, которые характеризуются знаковостью, узнаваемостью. Таким образом, прагмонимы, с одной стороны могут рассматриваться как вербальные ресурсы выражения и описания процесса региональной идентичности, с другой стороны могут являться средством маркирования и конструирования территориальной идентичности, создавать так называемый имидж региона.

Литература

1. Еремина, Е.В. Понятие региональной идентичности и специфика её формирования в современной России / Е.В. Еремина // Социально-гуманитарные знания. – 2012. – № 5. – С.276–287.
2. Исакова, А.А. Прагмонимы современного русского языка как составляющая рекламного дискурса: лингво-когнитивная, семантическая, структурно-прагматическая характеристика: автореф. дис... д-ра филол. наук / Е.В. Еремина; Челябинск, 2012. – 29 с.
3. Комолова, З.П. Лексико-семантическая система прагмонимов (на материале товарных марок в СССР и США) / З.П. Комолова // Материалы научного симпозиума «Семиотические проблемы языков науки, терминологии и информатики». – М., 1971. – С. 396–399.
4. Маслова, В.А. Современные направления в лингвистике / В.А. Маслова. – М.: Академия, 2008. – 272 с.
5. Подольская, Н.В. Словарь русской ономастической терминологии / Н.В. Подольская. – М.: Наука, 1988. – 200 с.
6. Соболева, Т.А. Товарные знаки / Т.А Соболева, А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1986. – 176 с.

В.В. Шур, С.Б. Кураш

Мазырскі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя І.П. Шамякіна
e-mail: text2005@gmail.ru

УДК 811.161.3`373.2

Асаблівасці ўзаемаўплываў у анамастычных сістэмах беларускай і іншых моў

Ключавыя словы: *онім, антрапонім, прозвішча, рэгіён, тапонім, этнонім, этнатононім, балты, ляхі, прусы, татары, цюркі.*

У артыкуле на прыкладах мясцовых гаворак, гістарычнай, мастацкай літаратуры, фальклору прасочваецца ўзаемадзеянне беларускіх анамастычных сістэм з суседнімі рускай, польскай, літоўскай, латышскай і інш., тлумачацца прычыны ўзаемадзеянняў, указаны рэгіёны, у якіх узаемаўплывы ў сістэмах анамастыкі праяўлены найбольш пераканаўча і паслядоўна.

V.V. Shur, S.B. Kurash

Mozyr State Pedagogical University named after I.P. Shamyakin

Features of mutual influences in the onomastic systems of the Belarusian and others languages

Key words: *onym, anthroponym, surname, region, toponym, ethnonym, ethnotoponym, Balts, Poles, Prussians, Tatars, Turks.*

Using the examples of local dialects, historical, fiction, folklore, the article traces the interaction of Belarusian onomastic systems with neighboring Russian, Polish, Lithuanian, Latvian, etc., explains the reasons for interactions, indicates the regions in which mutual influence in onomastic systems is shown most convincingly and consistently.

Значная колькасць прозвішчаў трапіла да нас з суседніх народаў і іх моў. На працягу многіх стагоддзяў побач з беларусамі пражывалі рускія, палякі, яўрэі, літоўцы, украінцы, татары, латышы, немцы, чэхі, цыганы і інш. Землі сучаснай Беларусі ў мінулыя стагоддзі ўваходзілі ў склад Вялікага Княства Літоўскага, затым Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі. Усе названыя дзяржавы былі многанацыянальнымі, што, безумоўна, адбілася і на складзе лексікі беларускай мовы, у тым ліку і на складзе ўласных імёнаў, прозвішчаў, самых разнастайных тапанімічных назваў. Пад уплывам моў суседніх народаў, што здаўна жылі па суседству або сярод беларусаў, у нашай анамастычнай сістэме замацаваліся прозвішчы і імёны гэтых народаў. У сваю чаргу беларускія ўласныя імёны, прозвішчы, тапонімы замацаваліся ў шматлікіх варыянтах у мовах суседніх народаў. У наш час многія беларусы маюць тыпова рускія, польскія, нямецкія, цюркскія, літоўскія прозвішчы: *Іваноў, Дзянісаў, Трафімаў, Сярэбранікаў, Козыраў, Дзёмін; Альшэўскі, Зеляноўскі, Стахоўскі, Станіслаўскі, Трэмбіцкі, Яблонскі, Панятоўскі; Фурман, Цандзер, Шанц, Фунт, Хільман, Кошман; Кардаш, Бесан, Бут-Гусаім, Басальк, Султан, Кучук, Шарып; Каўрус, Мальдзіс, Тумас, Мажэйка, Лукас, Судас, Пунтус, Вількс* і інш. У самым агульным выглядзе такі ўзаемаўплыў можна вытлумачыць, напрыклад, тым, што руская, украінская мовы ва ўсе часы былі зразумелыя для беларусаў, бо гэтыя мовы маюць агульныя вытокі. З украінцамі, літоўцамі і палякамі беларусы некалькі стагоддзяў былі ў адной дзяржаве (ВКЛ), што таксама не прайшло бяследна.

Самыя цесныя кантакты ва ўсе перыяды сумеснай гісторыі выяўляюцца паміж беларусамі і рускімі. Гэта прасочваецца на самых розных узроўнях і, безумоўна, выразна выяўляецца і на фактах анамастыкі. Так, вядома, што каля двух мільёнаў беларусаў у выніку самых розных абставін жыве за межамі сваёй этнічнай радзімы, частка з іх забылася нават аб сваіх каранях, але аб гэтым сведчаць іх прозвішчы, некаторыя іншыя адметнасці мовы, фальклору. На працягу стагоддзяў Беларусь была крыніцаю міграцыі насельніцтва ў іншыя рэгіёны Расійскай імперыі, пазней – савецкай дзяржавы. Пра гэта, напрыклад, пераканальна напісана ў дапаможніку «Беларусазнаўства»: «*Міграцыя прасочвалася ўжо з Сярэднявечча, з часоў ВКЛ... Прычынай былі дынастычныя або палітычныя сваркі, разлады паміж прадстаўнікамі буйнешых княскіх дынастый – Рурыковічаў і Гедымінавічаў (напрыклад, бунт Міхаіла Глінскага)*» [1, 239]. Паводле перапісу 1897 г., сярод 700 самых знатных сем'яў Расіі толькі каля 150 вяло свой радавод ад усходнеславянскай (рускай) дынастыі Рурыкавічаў, князёў і баяр маскоўскіх, цвярскіх, казанскіх. А 430 сем'яў паходзілі з Беларусі, Украіны, Польшчы. Гэта такія княжацкія і баярскія роды, як *Валконскія, Шуйскія, Курбскія, Глінскія, Дастаеўскія* і інш. Напрыклад, знакамітыя *Глінскія* паходзілі з тураўскіх і мазырскіх баяраў. Так, вядома, што XVI ст. у гісторыі ВКЛ вызначалася значнымі міжусобнымі звадкамі-спрэчкамі паміж буйнымі беларускімі феодаламі. Асаблівы канфлікт адбыўся ў пачатку 1508 г. паміж тураўскім князем *Міхаілам Львовічам Глінскім* і вялікім маршалакам *Янам Забярэзінскім*, які пачаўся з забойства апошняга ў Гародні 2 лютага. Як сведчаць гісторыкі, *Міхаіл Глінскі* адпомсціў *Яну Забярэзінскаму* нібыта за нагавор на яго манарху, з-за чаго ён трапіў у няміласць да вялікага князя і караля. Учынак *М. Глінскага* выклікаў хвалю абурэння сярод магнатаў і шляхты, але знайшліся прыхільнікі ў абодвух знатных феодалаў. У выніку распачаўся адкрыты вайсковы канфлікт паміж групамі: супраць *Глінскага* выступілі прыхільнікі Вялікага князя *Жыгімонта Казіміравіча*. *Міхаіл Глінскі* найчасцей цяпеў паражэнні, бо Вялікага князя на той час падтрымлівала большасць магнатаў і шляхты. *Глінскі*, авалодаўшы *Мазыром* і адчуваючы хісткасць і слабасць свайго становішча, запрасіў дапамогі ў маскоўскага цара *Васіля III*, які ахвотна аказаў вайсковую дапамогу мяцежнаму ліцвіну, да якога ў выніку адышлі *Орша, Крычаў, Мсціслаў, Слуцк* і іншыя ўмацаваныя паселішчы з усходу сучаснай Беларусі. Але хутка ўрадавыя войскі ВКЛ пад кіраўніцтвам гетмана *Канстанціна Астрожскага* і іншых вядомых феодалаў, якія паводле колькасці, узбраенняў і вайскавай вывучкі пераўзыходзілі злучэнні мяцежнікаў, выцеснілі і разграмілі прыхільнікаў апальнага *Міхаіла Глінскага*; апошні

вымушаны быў збегчы ад пагібелі і пайсці на службу да маскоўскага цара. З ім, як пісаў І. Саверчанка, уцяклі яшчэ 11 тытулаваных асоб, сярод якіх пяць *Глінскіх*, двое сваякоў *Жыземскіх*, *Іван Казлоўскі*, *Васіль Мунча*, *Іван Азярэцкі*, князь *Друцкі* і яшчэ 18 уплывовых асоб, якія не мелі пасады і званняў. Некаторыя з названых мяцежнікаў, прыхільнікі *Міхаіла Глінскага*, пазней адракліся ад яго і папрасіліся на службу да Жыгімонта Казіміравіча, але *Глінскія* засталіся назаўсёды ў Маскоўскай дзяржаве, атрымаўшы ва ўладанне *Малаяраславец* і *Бароўск*. Больш падрабязна гл. гістарычную хроніку Івана Саверчанкі «Трыумф» [4].

Вынікам узаемадзеяння беларуска-рускага анамастыкону з'яўдзяцца і факты тапаніміі: на беларускай карце можна выявіць больш за 30 айконімаў-этнонімаў тыпу *Русіны*, *Русава*, *Русінаўцы*, *Рускае Сяло*, а таксама *Маскалі*, *Маскалёўшчына*, *Маскаляняты*, *Маскаленкі* і інш., што вядомы ў самых розных, але пераважна ўсходніх рэгіёнах сучаснай Беларусі – у *Полацкім*, *Верхнядзвінскім*, *Нараўлянскім*, *Бешанковіцкім* раёнах. Сюды, відаць, можна аднесці і айконімы тыпу *Вязьмічы* (Аршанскі, Талачынскі), *Бранчыцы* (Салігорскі), *Цвяранцы* (Браслаўскі), *Вялікія Лукі* (Пухавіцкі раёны). Як пісаў пра такія айконімы В. Жучкевіч, паходжанне іх (паселішчаў. – В. Ш., С. К.) не з'яўлялася выпадковым: звычайна такія назвы атрымлівалі сёлы, заснаваныя перасяленцамі з адпаведных гарадоў і рэгіёнаў. Яны (беларускія паселішчы), відавочна, маладзейшыя за тыя гарады, імёнамі якіх яны ідэнтыфікаваны. Дарэчы, усе гэтыя назвы не капіруюць асноўных айконімаў, ад якіх утвораны, а набываюць па аналогіі пад уздзеяннем беларускіх мадэляў усталявання ў гэтым рэгіёне словаўтваральных анамастычных асаблівасці: *Цвер* (горад Расіі) → *Цвяранцы*; *Вязьма* → *Вязьмічы* і інш. Гэтая з'ява ўласціва і іншым беларускім тапонімам, што ўтвораны ад назваў-этнонімаў: *ляхі* → *Ляхавічы*, *мазуры* → *Мазуришчына*. У канцы XVIII ст. пасля далучэння беларускіх губерняў да расійскай імперыі некаторыя расійскія магнаты, феодалы, генералы набылі на далучаных землях значныя зямельныя тэрыторыі і заснавалі ўласныя пасяленні: *Салагуб* → *Салагубава* (Лельч.), *Аўрамаў* → *Аўрамаўская* (Хойн.), *Сумарокава* (Маг.) і інш. У савецкі перыяд (1964 г.) было перайменавана больш за 300 самых розных беларускіх паселішчаў, новыя назвы паводле паходжання выяўлялі тыповыя айканімічныя наватворы, створаныя на падставе рускіх анамастычных мадэляў савецкага перыяду: *Восточная* (былыя Цуцкі Паст. р-на), *Роціна* (былыя Звягі), *Майское* (былыя Лізуны) Сененскага раёна.

Паводле звестак апошняга перапісу насельніцтва, 4% насельніцтва Беларусі складаюць палякі. Даследчыкі адзначаюць, што пасяленні перасяленцаў з Польшчы на тэрыторыі Беларусі сваю гісторыю пачынаюць з XV ст., апрача гэтага, значны ўплыў на беларускую мову, яе лексіку, фарміраванне імёнаў і прозвішчаў зрабіў перыферычны польскі дыялект, вядомы пад назвай «*пальшчызны крэсовай*», які ўзнік на ўкраінскай, беларускай і літоўскай аснове як вынік масавай паланізацыі карэннага насельніцтва ў XVI–XVIII стст. і працягваўся ў 20–30-я гг. XX ст. Да Вялікай Айчыннай вайны існаваў нават асобны польскі раён з цэнтрам у *Койданава* (Дзяржынск), у якім па колькасці насельніцтва пераважалі палякі (трэба разумець апалячаныя, акаталічаныя беларусы. – В. Ш., С. К.). Вядома, напрыклад, што з Беларуссю (Вялікім Княствам Літоўскім) звязваюць радавод такіх выдатных асоб у гісторыі літаратуры, мастацтва, навукі, культуры, ваеннай справы Польшчы, як *Адам Міцкевіч*, *Тадэвуш Касцюшка*, *Тамаш Зан*, *Уладзіслаў Сыракомля*, *Станіслаў Манюшка*, *Эліза Ажэшка*, *Рафаіл Чарвякоўскі*, *Тамаш Ваўжэцкі*, *Люцыян Жаліхоўскі*, *Юльян Нямцэвіч*, *Адам Нарушэвіч*, *Францішак Князьнін*, *Язэп Марцінкевіч*, *Мечыслаў Карловіч*, *Язэп Пілсудскі* і інш.

Даследчыкі польска-беларускіх этнакультурных і сацыяльна-эканамічных сувязяў выдзяляюць тры этапы міграцыі польскага насельніцтва на Беларусь. У выніку працяглага пражывання палякаў сярод беларускага насельніцтва ў розных раёнах Беларусі склаліся спрыяльныя абставіны для карыстання палякамі беларускай мовай, радзей імёнамі і прозвішчамі. Так, у палескіх раёнах Беларусі (*Петрыкаўскі*, *Лельчыцкі*, *Жыткавіцкі*, *Столінскі*, *Лунінецкі*, *Ельскі*, *Нараўлянскі* і інш.) нашчадкі этнічна польскіх

перасяленцаў (мазураў, слянзакаў, малапаляян) у большасці выпадкаў лічаць сябе беларусамі, хоць і з'яўляюцца носьбітамі тыпова польскіх імёнаў і прозвішчаў. У зносінах паміж сабою карыстаюцца беларускай моваю. У той жа час карэнныя жыхары больш за паўтара дзясятка сёлаў у рэгіёне *Налібоўкай пушчы*, як пісаў В. Вярэніч, дзе нават сярод старажылаў ніхто не гаворыць па-польску, амаль пагалоўна пішуць сябе палякамі. Старажытных польскіх каланістаў у пераважнай большасці напаткаў лёс многіх другіх: яны даўным-даўно страцілі свае нацыянальныя асаблівасці. Так, гэты даследчык выявіў на Палессі наступныя прозвішчы польскага паходжання, якія належаць жыхарам палескіх вёсак Мазырскага, Петрыкаўскага, Лунінецкага, Столінскага, Жыткавіцкага раёнаў, продкі якіх перасяліліся з Польшчы ў асноўным з Мазоўшы і Сілезіі: *Абрамовіч, Багінскі, Бароўскі, Віслоух, Дзрангоўскі, Дзетнар, Збароўскі, Пятроўскі, Радзішэўскі, Сапліц, Стахоўскі, Хвацэк, Дамброўскі, Марцінкоўскі, Заруцкі, Тыбыбульскі, Акінчыц, Брэзіцкі, Дашкевіч, Карбонскі, Кавальскі, Ладзінскі, Папроцкі, Рагалевіч, Рудніцкі, Сенчкоўскі, Смогаль, Таргонскі, Турмовіч, Цэлінскі, Яновіч* і інш. У канцы XIX ст. працягваўся прыток простага насельніцтва (батракоў, сялян, рабочых) з Польшчы ў маенткі некалі апалячаных федалаў на Беларусь, і таму побач з прозвішчамі *Дэмбоўскі, Лігорскі, Русецкі, Ястрэмскі* значна часцей пачынаюць сустракацца чыста сялянскія прозвішчы *Голік, Коль, Гралька, Мруз, Піляж, Зайдэль, Фіял, Кашнер, Фэлькін, Клімчык, Ягода, Станьчыц* [2, 128–129].

Ёсць кампактныя пасяленні палякаў і ў ваколіцах Мазыра. Пра іх у свой час таксама пісалі В. Вярэніч, М. Капач. Так, па іх звестках, да ліку пасяленняў, што ўзніклі ў перыяд першай польскай міграцыі на Палессе (XV ст.), адносяць *Кустаўніцу* – адну з сямі былых шляхецкіх вёсак у Мазырскім раёне (зараз гэтай вёска няма, а на яе месцы пабудаваны Мазырскі нафтаперапрацоўчы завод. – *В.Ш., С.К.*) Як і жыхароў астатніх шасці вёсак Мазырскага раёна (*Тварычаўкі, Пянькоў, Драздоў, Загорын, Нараўшчыцзы, Стрэльскай Грады*), старажылаў гэтых пасяленняў на Мазыршчыне называюць польскай шляхтай. Паводле ўспамінаў карэнных жыхароў гэтых вёсак, на Палессе іх продкі трапілі нібыта за нейкія заслугі перад польскім каралём, які шчодро надзяліў перасяленцаў зямлёю і даў шляхецтва.

Як прасочана этнографамі, гісторыкамі, лінгвістамі, з канца XVII ст. пачынаецца працэс польскай міграцыі на Беларусь, звязаны з развіццём на Палессі ляснога промыслу і перасялення туды жыхароў малазямельнага густанаселенага Мазоўша. Перасяленцы – *мазуры* на Палессі ператварыліся ў аседлых арандатараў, якіх называлі «*шляхтай чыншовай*», г. зн. паселеных на ўмовах чыншу. Пазней, у канцы XIX пачатку XX ст., беззямельная частка польскага сялянства мігрыравала на Беларусь, дзе яны наймаліся батракамі да магнатаў у іх фальваркі, такіх перасяленцаў называлі *хатэчковымі*.

Працэс міграцыі розных этнічных груп палякаў на Беларусь, як прасачыла А.А. Станкевіч, адлюстроўваўся і ў шматлікіх тапонімах, утвораных ад польскіх этнонімаў: *Ляхава* (Навагр., Пін., Слуц. р-ны), *Ляхава* Града (Асіп.), *Ляхавец* (Рэч.), *Ляхавічы* (Зэльв., Навгрд., Драг.), *Ляхаўка* (Шчуч., Барыс., Бялін.), *Ляхаўцы* (Шчуч., Малар.), *Ляхаўшчына* (Віл.), *Ляхі* (Віл., Пруж.), *Ляхчыцы* (Кобр.), *Мазураўка* (Кір., Краснап.), *Мазураўшчына* (Ашм.), *Мазурка* (Валож.), *Мазуркі* (Лях.) *Мазуришчына* (Саліг.), *Мазуры* (Дзярж., Кобр., Ельск.), *Палякі* (Мёр.), *Паляшчына* (Гор.), *Слянзакі* (Петр.) [5, 14].

Значнае павелічэнне колькасці палякаў у канцы XIX пачатку XX ст. было выклікана палітыкай актыўнай паланізацыі Заходняй Беларусі, якую праводзіў урад буржуазнай Польшчы, а таксама прымуковым акаталічваннем беларусаў. Усяго на тэрыторыі Заходняй Беларусі да 1939 г. пражывала 1,5 млн. палякаў [2, 14–15].

Вядома таксама, што малазямельныя польскія сяляне (па другой версіі – апалячаныя, акаталічаныя ўкраінцы з Львоўшчыны. – *В.Ш., С.К.*) з прозвішчамі *Хамутаўскі, Неўмяржыцкі, Зелязінскі, Цалка, Бароўскі, Рагажынскі, Таргонскі* і інш. за бясцэнак у канцы XIX ст. купілі ў мясцовых памешчыкаў у Мазырскім павеце надзвычай бедныя пясчаныя землі і заснавалі такія вёскі, як *Вусаў, Лохніца, Жмурнае, Заброддзе, Убарыцкая Рудня, Зарубанае* і інш., што ў Лельчыцкім раёне.

У сістэме беларускіх уласных імёнаў і прозвішчаў прасочваецца славяна-балцкае лексічнае ўзаемадзеянне. Частка тэрыторыі сучаснай Беларусі, як лічаць вучоныя, упершыню была заселена балтамі (продкамі сучасных латышоў, літоўцаў), ад якіх засталіся ў нашай мове шматлікія назвы прадметаў быту, паселішчаў, рэчак, азёраў, урочышчаў. Найбольшая колькасць такіх агульных і ўласных назваў (тапонімаў і антрапонімаў) сустракаецца ў паўночна-заходняй частцы рэспублікі, у памежных раёнах, што прымыкаюць да Літвы і Латвіі. М. Грынблат прыводзіць прыклады наступных беларускіх прозвішчаў на Віцебшчыне, якія ўтварыліся ад агульных латышскіх і літоўскіх каранёў, што пазней у беларусаў сталі прозвішчамі: *Мільта*, мільто (лат. *milti* – мука), *Путра*, *Путро* (лат. *putra* – каша), *Вакар* (лат. *vakars* – вечар), *Бэнда* (лат. *bende* – кат), *Цура* (лат. *cura* – бруд) і інш. [3, 47–48]. У многіх раёнах Беларусі ёсць прозвішчы *Роўда*, *Дукса*, *Камейша*, *Дыля*, *Шакута*, *Жамойдзік*, *Жамойда*, *Дайліда*, *Ашмяннік* і інш., якія належаць беларусам, хоць генетычна гэтыя прозвішчы ад літоўскіх каранёў.

Вядома, што некаторыя літоўскія пасяленні на тэрыторыі сучаснай Беларусі былі асіміляваны продкамі сучасных беларусаў. Так, у «Этнаграфіі Беларусі» паведамляецца, што з XVI ст. даходзяць звесткі пра кампактнае пасяленне літоўцаў у воласці *Абальцы* (сучасны Сенненскі раён), дзе, між іншым, быў пабудаваны ў 1387 г. князем Ягайлам адзін з самых першых у Вялікім Княстве Літоўскім каталіцкі касцёл. Літоўскае насельніцтва *Абальцаў* паступова з XVI ст. было ўцягнута ў працэсы асіміляцыі, і як вынік у нашы дні яно нічым не адрозніваецца ад карэннага навакольнага насельніцтва Віцебшчыны – беларусаў [10, 92].

Пра масавае перасяленне латышоў на беларускія землі пісалі гісторыкі У. Тугай і А. Галавач. Так, найбольш актыўна працэс іх міграцыі праходзіў у 60–80-я гг. XIX ст. Па падліках гэтых даследчыкаў, у 1870 г. на Беларусі жыло прыкладна 800–900 сем'яў латышоў, у асноўным перасяленцаў з *Латгаліі*. У канцы XIX ст. шматлікія групы (калоніі) латышоў меліся ў *Віцебскім* (каля 4000 чалавек), *Полацкім* (каля 1700), *Аршанскім* (да 3700), *Быхаўскім* (каля 1000 чалавек) паветах. Невялікія іх групы жылі на *Гомельшчыне* і *Брэстчыне*. Сяліліся латышскія каланісты, як правіла, паблізу паўнаводных рэк – *Дняпра*, *Прыпяці*, *Бярэзіны*, *Заходняй Дзвіны*, *Сажы*. Гэта *Шульцава*, *Забалоцце*, *Манулька* (Віцебскі раён), *Міхалінава*, *Гладніка*, *Матушава*, *Дабрамыслава*, *Выдрэя* (Лёзненскі раён), *Вацлавава* (Ушацкі раён), *Грудзінаўка* (Быхаўскі раён), *Латрошча* (Магілёўскі раён), *Галіч-Мыза* (Клімавіцкі раён) і інш. У 1870 г. 40 латышскіх сем'яў з *Курляндскай губерні*, як прасочана гэтымі даследчыкамі, выехалі ў ваколіцы *Нароўлі*, дзе ўзялі ў арэнду зямлю дзвюх сядзіб каля вёскі *Фізінкі* і ў маёнтку *Галоўчыцы*, і сёння на *Нараўляншчыне* можна знайсці нашчадкаў тых перасяленцаў з прозвішчамі *Брыга*, *Болат*, *Шпал*. У названай кнізе прыводзяцца наступныя прозвішчы былых латышоў-каланістаў, што сустракаюцца ў розных частках Беларусі: *Мандрык*, *Куціс*, *Берзін*, *Крумін*, *Прэйс*, *Мезайс*, *Круміс*, *Яўнайс*, *Цепліс*, *Брэдзіс*, *Рубіс* і інш. [8, 25].

Пераважна ў сумежных з Латвіяй раёнах сустракаюцца і характэрныя прозвішчы, якія адлюстроўваюць шматвекавыя беларуска-латышскія моўныя, этнакультурныя, эканамічныя і інш. сувязі народаў. Так, М. Грынблат адзначае наступныя тыповыя для жыхароў Полацкага, Лепельскага, Чашніцкага, Браслаўскага, Шаркаўшчынскага, Сенненскага раёнаў прозвішчы, якія ўзыходзяць да этнонімаў *латыш*, *латгол*: *Латыш*, *Лотыш*, *Латышоў*, *Латышаў*, *Латышовіч*, *Латышкевіч*, *Латышкаеў*, *Латышэўскі*, *Латышонак*, *Латышок*, *Латыгалеў*, *Латыгоўскі* і інш. Гэтым і іншымі даследчыкамі адзначана, што яшчэ нямала слоў балтыйскага паходжання, не вядомых жывым беларускім гаворкам, успрынята беларускай анамастыкай, асабліва антрапаніміяй (у прозвішчах), і захоўваецца ў ёй. Словы балтыйскага паходжання ў беларускай анамастыцы, як і *беларусізмы* і *славянізмы* ў латышскай і літоўскай тапаніміцы, вывучаны яшчэ недастаткова, хоць вырашэнне гэтых праблем уяўляе вялікую цікавасць для вывяснення этнічнай гісторыі гэтых народаў, іх культурна-моўных сувязей [3, 47].

Пакінулі свой прыкметны след у беларускай анамастыцы *прусы* і *яцвягі* – балцкія плямёны, што былі асіміляваны ці знішчаны германцамі, літоўцамі і славянамі. Так, у гістарычных даведніках, працах, прысвечаных этнагенезу славянаў і балтаў, можна знайсці наступныя звесткі. «Роднасныя літоўцам *яцвягі* – заходнія суседзі Русі Літоўскай – займалі *Белавежскую пушчу* і землі, што да яе прылягалі, так званае Падляшша. У 983 г. у яцвягаў аднялі землі, асяродкам якіх стала *Бярэсце*. Тут жа, на былых яцвяжскіх паселішчах, узніклі і другія гарады – *Кобрын, Камянец, Драгічын*. На яцвяжскія тэрыторыі прэтэндавалі і палякі – у барацьбе за Брэсцкае княства інтарэсы рускіх і мазавецкіх князёў прыходзілі ў сутыкненне.

У 1263 г. пачалося паўстанне прусаў і яцвягаў супраць *Тэўтонскага ордэна*. Вялікую ваенную дапамогу аказалі паўстанцам ліцвіны (беларусы) і літоўцы. Вайна цягнулася дваццаць гадоў і завяршылася перамогай ордэна. Прусы ў наступным былі германізаваны, яцвягі ў большасці сваёй загінулі. Частка іх прыйшла жыць на Гродзеншчыну. *Яцвяжскія* вёскі ёсць на *Скідзельшчыне*. Як адзначае К. Тарасаў, «з палонных яцвягаў пачаўся горад Барысаў. Яцвяжскія імёны – *Дзіркот, Коман, Рыкала, Скумант, Скурко, Сох, Вазола* і інш. – можна прасачыць у беларускіх тапонімах і прозвішчах. На жаль, яцвяжская мова згублена, і пакуль што ў нас не было спроб вычленіць яцвяжскія запазычанасці» [7, 117]. Вядомы краянаўца з Слуцка Р. Родчанка свае гнасеалагічныя карані шукаў у гісторыі зніклых *прусаў*. Справа ў тым, што ён, як і некаторыя іншыя даследчыкі, лічыў, што прусы не прапалі бяследна. На яго думку, *прусы* часткова былі знішчаны немцамі, часткова імі ж асіміляваны, але значная іх колькасць перасялілася ў бліжэйшыя краіны, у тым ліку і на Беларусь. Напрыклад, і сёння толькі ў радыусе 20–30 км ад Слуцка ёсць тры вялікія вёскі з назваю *Прусы*, дзе ў свой час пасяліліся бежанцы з Прусіі. Адна з гэтых вёсак у Салігорскім раёне і дзве ў Капыльскім. Яшчэ ў першыя пасляваенныя гады ў Капыльскім раёне быў *Прускісельсавет* (Звязда. – 1993. – 11 жн.).

Ад балтыйскіх этнонімаў былі ўтвораны айканімічныя назвы *Жмойдзякі* (Івац.), *Жмойск* (Докш.), *Жамойдзішкі* (Воран.), *Жамойдзі* (Лід.), *Літоўск* (Драг., Кругл.), *Латышы* (Бешанк., Глыб., Мёр.), *Латышчына* (Рас.) і інш. [6, 14–15.]

Некаторыя беларусы маюць прозвішчы, якія ўтварыліся ад цюркскіх, у асноўным ад татарскіх каранёў: *Кураш, Камай, Булгак, Бузук, Калдай, Кабак, Канчак, Даўляш, Букаты, Калган, Курбека, Кардаш, Салтан, Шабаш* і інш. У сваю чаргу татары, якія ўжо больш за семсот гадоў жывуць сярод беларусаў, успрынялі беларускія прозвішчы. Так, татары, што пастаянна жывуць у нашай рэспубліцы (іх называюць *беларускія татары*), карыстаюцца ў зносінах паміж сабою беларускаю моваю, шануюць яе, але зрэдку карыстаюцца сваімі імёнамі, яшчэ меней выкарыстоўваюць цюркскія прозвішчы, аформленыя на ўзор беларускіх: *Улановіч, Гусаім, Бут-Гусаім, Базарэвіч, Якубоўскі, Ахматовіч, Азулевіч*, у ліку такіх некаторыя беларускія, але частыя ў татар: *Александровіч, Канапацкі* і інш.

Першымі пасяленцамі-цюркамі, як лічаць даследчыкі, на Беларусі былі *нагайцы*, якіх войска вялікага князя ўзяло ў палон у данскіх стэпах і Прыазоўі. Пазней, пасля Грунвальдскай бітвы (1410), у якой разам са славянскімі народамі прымалі ўдзел каля сарака тысяч татараў, частка іх засталася ў Літве і на Беларусі. Князь *Вітаўт* заахвочваў жаніцьбу татарскіх воінаў з ліцвінкамі (беларускамі) і надзяляў зямлёю ўзамен за абавязак несці воінскую службу.

Буйное непрымусовае перасяленне татараў на беларускія землі адбылося пасля разгрому *Залатой Арды* ў 1395 г., тады на Беларусь (ВКЛ) прыйшоў з рэшткамі свайго войска сам залатаардынскі хан *Тахтамыш*. Ён доўга жыў у *Лідскім* замку. Апошні хан *Залатой Арды* таксама жыў каля *Шчучына* на Гродзеншчыне (дарэчы, у гэтых мясцінах і цяпер найбольш кампактна пражываюць татары). Першы крымскі хан, які паклаў пачатак вядомай у гісторыі дынастыі *Гірэяў*, быў родам з-пад Трокаў, дзе, апроча літоўцаў, жыве многа беларусаў, палякаў, татараў (ЛіМ. – 1990. – № 8). Крымскія татары неаднойчы ў XV–XVII стст. нападлі на старажытныя беларускія землі. Нават цяжка падлічыць, колькі перамог і паражэнняў у гэтых набегх-войнах мелі нашы продкі і татары. Па

падліках некаторых даследчыкаў вядома, напрыклад, што ў перыяд з 1474 па 1569 г. крымскія татары зрабілі 75 паходаў на землі Вялікага Княства Літоўскага. Прычым у двух паходах (1532 і 1551 г.) з татарамі прымалі ўдзел і туркі. Варта тут адзначыць, што толькі ў акадэмічным зборніку «Легенды і паданні» (Мінск, 1983) занатавана 34 сюжэты пра татараў і туркаў (цюркаў), пра іх самабытную гісторыю прышэльцаў, якую яны пачалі на землях Вялікага Княства Літоўскага часткова як палонныя, часткова як войска, якое несла службу пры дварах феадалаў або пад кіраўніцтвам вялікага князя літоўскага. Пра адну жорсткую бітву ліцвінаў з татарамі ў 1507 г. апавядае такі летапіс, як «*Хроніка Быхаўца*». Войска князя *Міхала Глінскага* разбіла тады дзесяцітысячную арду прышэльцаў і вызваліла 40 тыс. палонных. Было ўзята ў палон таксама мноства татараў, якія ўжо ніколі не вярнуліся ў Крым, а сталі выконваць разнастайныя работы ў дварах і маёнтках князёў *Глінскіх*, а з цягам часу гэтыя татары стварылі нават свае паселішчы ў ваколіцах *Клецка*. Некаторыя з такіх паселішчаў маюць назвы, у аснове якіх цюркскія карані: *Арда*, *Карацк*, *Бабаевічы* і інш.

Пра паходжанне асобных татарскіх прозвішчаў, якія трапляюцца ў розных кутках Беларусі, сведчаць легенды. Так, у адной з іх «*Перасяленне татараў з Крыма*» расказваецца: «...князь Вітаўт быў прызнаным гаспадаром — вялікім князем усёй Літвы. Ён прасіў татарскага цемніка пасяліць коннікаў у мястэчках для вайскавай службы. Татараў жанілі з мясцовымі дзяўчатамі. З таго часу ў некаторых беларусаў захаваліся дваіныя прозвішчы, як, напрыклад, *Бут-Гусаінаў* (на Палессі, у Столінскім і Лунінецкім раёнах, часцей сустракаецца варыянт гэтага прозвішча – *Бут-Гусаім*. – *В.Ш., С.К.*). Плакалі красуні, не хацелі выходзіць замуж за нехрышчоных татарскіх разбойнікаў. Ды воля князя была законам... Вядома, рэлігія адмяжоўвала іх ад мясцовых людзей, і трымаліся яны адасоблена. Але час рабіў сваё. Татары паступова асіміляваліся, страцілі сваю мову, набылі мясцовыя імёны. У касцёл або царкву, праўда, не пайшлі, маліліся ў мячэці, чыталі каран». Даследчыкі матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускіх татараў адзначаюць, што частка татараў на Беларусі прыняла хрысціянства і амаль поўнасю асімілявалася, але дзе-нідзе захавала самабытныя рысы ў гаспадарчым жыцці, хатнім побыце, народным адзенні. Апошняе надзвычай яскрава праяўляецца на *Давыд-Гарадоччыне*, дзе этнографы выдзяляюць нават спецыфічны для беларускага нацыянальнага адзення «*давыд-гарадоцка-тураўскі строй*» з выразнымі элементамі татарскай вонкавай атрыбутыкі. Пра сказанае сведчаць і ўспаміны гарадчукоў, запісаныя і па-мастацку асэнсаваныя ў «*Фрэсках Пагарыння*» пісьменнікам Уладзімірам Глушаковым – ураджэнцам тых мясцін. «Так што прыйшлося гарадчукам (жыхарам Давыд-Гарадка. – *В.Ш., С.К.*) у 1503 годзе, з надзеяй азірнуўшыся на Кіеў, у коннымі пешым страі выйсці за сцены роднага горада і схпіцца на адкрытым месцы з паганымі, – у гэтым пабоішчы трохтысячны атрад крымскіх татараў-крымчакоў, напярэдадні адкінутых ад сцен Слуцка, – быў цалкам разбіты і рассяяны.

Уплыў беларускай анамастыкі на рускую, у прыватнасці на тапаніміку, даследчыкі заўважылі таксама на тапонімах тыпу *Рудня*, *Гута*, *Буда*, *Майдан* і інш., якія з’яўляюцца неад’емнай часткай сучаснай беларускай тапанімічнай сістэмы, а на спрадвечна рускай частцы Расіі яны ўжываюцца не так часта. Так, Л. Трубэ такія тапонімы прасачыў з XVII ст. на тэрыторыі Ніжагародскай губерні. На яго думку, выплаўка жалеза з балотнай руды, паташны промысел, нарыхтоўка дзэгцю ў XVII–XVIII стст. атрымалі там інтэнсіўнае развіццё, бо, напрыклад, *паташ*, а больш навукова – *вуглякіслы калій*, шырока практыкаваўся ў тыя часы для вытворчасці мыла, шкла, а дзэгаць – для вытворчасці скур і інш. Гэтая сыравіна вельмі высока цанілася. Як сведчаць афіцыйныя дакументы, у Ніжагародскай губерні тады ўзнік шэраг пасяленняў з назвамі *Гута*, *Рудня*, *Паташня*, *Буда* і вытворныя ад іх. Такія пасяленні, паводле Л. Трубэ, заснавалі там беларусы-перасяленцы, якія наладжвалі вытворчасці па нарыхтоўцы паташу, мыла, жалеза, дзэгцю і іншага ляснога тавару [6, 64].

Такім чынам, асноўнымі прычынамі ўзаемадзеянняў і ўплываў у сістэмах анамастыкі, якія адбываліся ў мінулых стагоддзях у беларускай і суседніх моўных сістэмах, былі міжэтнічныя кантакты: да нашых часоў у анамастыконах прасочваюцца некаторыя роднасныя ўзаемадзеянні і сувязі, асабліва феадальныя шлюбныя, канфлікты, міжусобіцы, войны, міграцыйныя працэсы вялікіх груп насельніцтва, выкліканыя безземеллем, эканамічнымі і сацыяльнымі працэсамі ў суседніх землях і краінах, што заканамерна адбілася і ў моўных сістэмах, асабліва пераканальна на фактах анамастыкі, пераважна айканіміі і антрапаніміі.

Больш падрабязна пра ўзаемаўплывы ў анамастычных сістэмах гл. у кнізе «Беларускія ўласныя імёны: беларуская антрапанімія і тапанімія» [9].

Літаратура

1. Беларусазнаўства: навучальны дапаможнік / Пад рэд. П. Брыгадзіна. – Мн.: Завігар, 1997. – 288 с.
2. Веренич, В.Л. К историко-социологической характеристике польских переселенческих говоров в Полесье / В.Л. Веренич // Польские говоры в СССР. – Мн. : Наука и техника, 1973. – Ч. 2. – С. 128–129.
3. Грынблат, М. Беларуская-латышскія сувязі ў тапаніміі і антрапаніміі БССР / М. Грынблат // Беларуская анамастыка. – Мн.: Навука і тэхніка, 1977. – С. 43–63.
4. Саверчанка, І. Трыумф: гістарычная хроніка / І. Саверчанка // Польша. – 2017. – № 4. – С. 153–165; № 5. – С. 158–170.
5. Станкевіч, А.А. Мова і грамадства: міжмоўныя кантакты і лексічнае ўзаемадзеянне ў беларускіх народных гаворках / А.А. Станкевіч. – Мн. : РІВШ, 2012. – 220 с.
6. Суперанская, А.В. Что такое топонимика? / А.В. Суперанская. – М.: Наука, 1985. – 168 с.
7. Тарасаў, К. Русь Літоўская / К. Тарасаў // Імя тваё – Белая Русь. / уклад. Г. Сагановіч. – Мн. : Польша, 1991. – 319 с.
8. Тугай, У.В. Дзе песні з Даўгавы гучалі / У.В. Тугай, А.В. Галавач. – Мн.: Польша. – 1992. – 87 с.
9. Шур, В. Беларускія ўласныя імёны: беларуская антрапанімія і тапанімія: дапаможнік для магістрантаў, якія навучаюцца па спецыяльнасці 1-21 80 11 «Мовазнаўства» / В. Шур. – Мазыр: Выснова, 2018. – 355 с.
10. Этнаграфія Беларусі: энцыкл. / рэдкал.: І.П. Шамякін (гал. рэд.) [і інш.]. – Мн.: БелСЭ, 1989. – 375 с.